

تجربه بانکداری بدون ربا در ایران

سیدعباس موسویان

بین میثمی

کتاب دانشجو

تجربه بانکداری بدون ربا در ایران

سیدعباس موسویان

حسین میثمی

ناشر: انتشارات کانون اندیشه جوان

چاپ اول: ۱۳۹۵

شمارگان: ۵۰۰ نسخه

قیمت: ۱۵۰۰۰ تومان

طراح جلد: امیروحید سعیدی فرد

چاپ و صحافی: الغدير

کانون اندیشه جوان

سرشناسه: موسویان، سیدعباس، ۱۳۳۹-

عنوان و نام پدیدآور: تجربه بانکداری بدون ربا در ایران / سیدعباس موسویان، حسین میثمی.

مشخصات نشر: تهران: کانون اندیشه جوان، ۱۳۹۵.

مشخصات ظاهری: ۴ س.

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۱۵۹-۲۴۷-۸

وضعیت فهرست‌نویسی: فیا.

یادداشت: کتابنامه.

موضوع: بانک و بانکداری - جنبه‌های مذهبی - اسلام.

موضوع: اسلام و اقتصاد.

موضوع: بانک و بانکداری (فقه).

شناسه افزوده: میثمی، حسین، ۱۳۶۵.

شناسه افزوده: کانون اندیشه جوان.

رده‌بندی کنگره: ۱۳۹۵ ت۳/م۸/۲۳۰/۲ BP

رده‌بندی دیویی: ۲۹۷/۴۸۳۳

شماره کتابشناسی ملی: ۴۲۱۷۰۸۳

تهران: تقاطع بزرگراه شهید مدرس و خیابان شهید بهشتی، پلاک ۵۶

تلفن: ۸۸۵۰۵۴۰۲ - ۸۸۵۰۳۳۴۱

همه حقوق محفوظ است

پیش‌گفتار.....	۱۳
مقدمه نویسدگان.....	۱۷
فصل اول: تاریخچه، راه‌کردها و عملیات بانکی متعارف و.....	۲۱
۱. مقدمه.....	۲۱
۲. مروری بر بانکداری متعارف.....	۲۱
۲-۱. سیر تحول تاریخی.....	۲۱
۲-۲. ماهیت بانک.....	۲۴
۲-۳. کارویژه‌های بانک.....	۲۴
۲-۴. عملیات بانکی متعارف.....	۲۵
۳. بانکداری اسلامی.....	۲۵
۳-۱. تعریف.....	۲۵
۳-۲. ضرورت.....	۲۶
۳-۳. تاریخچه.....	۲۷
۴. نتیجه‌گیری.....	۲۸
فصل دوم: اصول و مبانی بانکداری اسلامی.....	۳۱

۳۱	۱. مقدمه.....
۳۱	۲. اصول بنیادین.....
۳۲	۲-۱. عدالت.....
۳۳	۲-۲. اخلاق.....
۳۳	۲-۳. ارتباط و تناسب روابط پولی و اعتباری با بخش واقعی اقتصاد.....
۳۴	۳. ضوابط فقهی.....
۳۴	۳-۱. رابط فقهی عمومی.....
۳۸	۳-۲. روابط فقهی اختصاصی.....
۴۹	۴. نتیجه‌گیری.....
۵۱	فصل سوم: مدل‌های اجرای بانکداری اسلامی.....
۵۱	۱. مقدمه.....
۵۱	۲. مدل شهید صدر.....
۵۲	۲-۱. تجهیز منابع.....
۵۳	۲-۲. تخصیص منابع.....
۵۴	۳. الگوی مبادله‌ای.....
۵۵	۳-۱. تجهیز منابع.....
۵۶	۳-۲. تخصیص منابع.....
۵۷	۴. الگوی مشارکتی.....
۵۸	۴-۱. تجهیز منابع.....
۵۹	۴-۲. تخصیص منابع.....

۵. الگوی تفکیک.....	۶۰
۵-۱. بانک‌ها.....	۶۲
۵-۲. مؤسسه‌های اعتباری غیربانکی.....	۶۷
۵-۳. نتیجه‌گیری.....	۷۱
فصل چهارم: الگوی بانکداری بدون ربا در ایران.....	۷۳
۱. مقدمه.....	۷۳
۲. تاریخچه.....	۷۴
۳. قانون عملیات بانکی بدون ربا.....	۷۷
۳-۱. اهداف.....	۷۷
۳-۲. وظایف.....	۷۸
۳-۳. روش‌های تجهیز.....	۷۹
۳-۴. روش‌های تخصیص.....	۸۱
۴. آمار و ارقام.....	۸۸
۴-۱. حجم دارایی‌های منطبق با شریعت در کشورهای رباگین.....	۹۰
۴-۲. عقود مورد استفاده در شبکه بانکی کشور.....	۹۱
۵. نتیجه‌گیری.....	۹۶
فصل پنجم: فقه معاملات بانکی در بانکداری بدون ربا.....	۹۷
۱. مقدمه.....	۹۷
۲. روش‌های سپرده‌پذیری.....	۹۷
۲-۱. سپرده قرض‌الحسنه جاری.....	۹۷

- ۹۸..... ۲-۲. سپرده قرض الحسنه پس انداز
- ۹۹..... ۲-۳. سپرده های سرمایه گذاری مدت دار
- ۱۰۱..... ۳. روش های اعطای تسهیلات
- ۱۰۱..... ۳-۱. قرض الحسنه
- ۱۰۲..... ۳-۲. فروش اقساطی (مراجعه)
- ۱۰۴..... ۳-۳. اجاره به شرط تملیک
- ۱۰۵..... ۳-۴. معاملات سلف
- ۱۰۶..... ۳-۵. خرید بین
- ۱۰۶..... ۳-۶. جعاله
- ۱۰۷..... ۳-۷. مضاربه
- ۱۰۸..... ۳-۸. مشارکت مدنی
- ۱۰۹..... ۳-۹. سرمایه گذاری مستقیم
- ۱۰۹..... ۴. نتیجه گیری
- ۱۱۱..... فصل ششم: کارت اعتباری مرابحه
- ۱۱۱..... ۱. مقدمه
- ۱۱۲..... ۲. تعریف
- ۱۱۳..... ۳. ذی نفعان
- ۱۱۴..... ۴. کارت های اعتباری در بانکداری متعارف
- ۱۱۶..... ۵. مدل کارت اعتباری مرابحه
- ۱۱۷..... ۵-۱. تعریف مرابحه

- ۵-۲. جایگاه مرابحه در فقه ۱۱۷
- ۵-۳. عقد مرابحه در قانون عملیات بانکی بدون ربا ۱۱۸
- ۵-۴. الگوی اجرایی کارت اعتباری مرابحه ۱۱۹
- ۵-۵. تحلیل فقهی کارت اعتباری مرابحه ۱۲۲
- ۶-۱. ویژگی‌های کارت اعتباری مرابحه ۱۲۳
- ۶-۲. نتیجه‌گیری ۱۲۳
- فصل هفتم جرمه و خسارت تأخیر تأدیه ۱۲۵
۱. مقدمه ۱۲۵
۲. سیر تحول تاریخی قوانین تأخیر تأدیه در کشور ۱۲۷
- ۲-۱. لغو قوانین و مقررات پیشین ۱۲۷
- ۲-۲. موافقت شورای نگهبان ۱۲۸
- ۲-۳. جواز دریافت خسارت تأخیر تأدیه برای همه طلبکاران ۱۳۰
۳. تحلیل فقهی دیدگاه شورای نگهبان ۱۳۱
- ۳-۱. سازگاری با فتاوی مراجع تقلید ۱۳۱
- ۳-۲. تحلیل فقهی دیدگاه ۱۳۲
۴. مشخصه‌های راهکار مطلوب ۱۳۱
- ۴-۱. مشروعیت فقهی ۱۳۶
- ۴-۲. تفکیک مشتریان ۱۳۶
- ۴-۳. بازدارندگی ۱۳۸
- ۴-۴. جبران ضرر ۱۳۸

۴-۵. سادگی.....	۱۳۹
۵. تحلیل راهکار شورای نگهبان بر اساس ضوابط.....	۱۳۹
۶. نتیجه‌گیری.....	۱۴۰
فصل هشتم: جایگاه نظارت و شورای فقهی در بانکداری بدون ربا.....	۱۴۱
۱. مقدمه.....	۱۴۱
۲. تعریف و ضرورت نظارت شرعی.....	۱۴۲
۲-۱. الگوهای گوناگون نظارت شرعی در سایر کشورها.....	۱۴۳
۲-۲. آسیب‌شناسی وضع موجود نظارت شرعی در نظام بانکی کشور.....	۱۴۹
۲-۳. منافع و چالش‌های نظارت شرعی.....	۱۵۳
۲-۴. منافع.....	۱۵۴
۲-۵. چالش‌ها.....	۱۶۱
۶. نتیجه‌گیری.....	۱۶۳
فصل نهم: چالش‌های نظام بانکی کشور در اجرای بانکداری بدون ربا.....	۱۶۵
۱. مقدمه.....	۱۶۵
۲. آسیب‌شناسی عملکرد نظام بانکی کشور.....	۱۶۶
۲-۱. گسترش فعالیت‌های صوری و غیرواقعی.....	۱۶۷
۲-۲. توزیع ناعادلانه منابع بانکی.....	۱۶۸
۲-۳. خلاهای قانونی.....	۱۶۹
۲-۴. پرداخت نرخ سود علی‌الحساب.....	۱۷۰
۲-۵. استفاده از استانداردهای حسابداری بانکداری متعارف.....	۱۷۱

- ۲-۶. نظارت نکردن بر شرعی بودن عملیات بانکی ۱۷۲
- ۲-۷. فقدان راه حلی جامع در مسئله تأخیر تأدیه ۱۷۲
- ۲-۸. توزیع نامناسب عقود متناسب با الگوی کسب و کار بانک ها ۱۷۳
- ۲-۹. تنوع کافی نداشتن شیوه های تجهیز منابع ۱۷۴
- ۲-۱۰. نداشتن تنوع کافی شیوه های تخصیص منابع ۱۷۵
- نتیجه گیری ۱۷۵
- نتیجه گیری کلی و توصیه های سیاستی ۱۷۷
- کتابنامه ۱۸۷
- مقالات ۱۹۳
- منابع انگلیسی ۱۹۹
- نمایه اعلام ۲۰۳

پیشگفتار

«بانکداری و مال اسلامی» دانش نوپایی است که متفکران بانکداری اسلامی درباره ابعاد گوناگون آن به کاوش پرداخته‌اند. امروزه توسعه این موضوع، افزون بر ابعاد نظری در مقام عمل و تجربه نیز رشد فراوانی داشته است که خود ضرورت توجه بیشتر به ابعاد مسائل آن در فضای علمی کشور را آشکار می‌کند. «تجربه بانکداری بدون ربا در ایران» به دنبال تبیین بانکداری اسلامی در فضای تجربی و چارچوبه رایج ایران است که در آن، مسائل مهمی نظیر اصول و ضوابط بایسته انطباق بانکداری با شریعت، نظارت شرعی و غیره بیان شده است.

این کتاب با ارائه مبانی نظری بانکداری اسلامی و تجربه اجرای بانکداری بدون ربا در نظام بانکی کشور، اشاره‌های مفیدی به برخی از مباحث بانکی بااهمیت از منظر شرعی دارد.

از امتیازهای این اثر، تحلیل‌های عالمانه و معطوف به چالش‌های اجرای بانکداری اسلامی در سه دهه گذشته و در نتیجه، ارائه توصیه‌های سیاستی مشخص به بانک مرکزی، دولت و سایر ذی‌نفعان مرتبط، به منظور اجرای بهتر قانون عملیات بانکی بدون ربا و ارتقای سطح انطباق با شریعت در

فعالیت‌های بانک‌های کشور است که در مجموع، اطلاعات مفیدی در اختیار خوانندگان خواهد گذاشت.

مرکز پژوهش‌های جوان آثار مفیدی به ثمر نشانده است. رشد و شکوفایی باورها و گرایش‌های دینی، معرفی الگوهای مطلوب رفتار دینی و پاسخ به نیازها و خواسته‌های جوانان درباره مسائل دینی، فرهنگی و اجتماعی، از برجسته‌ترین اهداف پیش روی این مرکز است تا با رصد اوضاع و احوال روز جامعه، به موضوعات ضروری دست زده، پژوهش‌هایی مفید بیافریند.

مرکز پژوهش‌های جوان در چهار سطح جوان، دانشجوی اندیشه و طلبه به تولید آثار در قالب‌ها و آرایه‌های گوناگون می‌پردازد:

۱. «کتاب جوان» برای مخاطبان جوانی تهیه می‌شود که ۱۷ تا ۲۴ ساله‌اند و دوره متوسطه تحصیلی را سپری کرده‌اند.

۲. «کتاب دانشجوی» مربوط به جوانان دانش‌پژوه در مقطع کاردانی و کارشناسی است که ۱۸ تا ۲۶ ساله‌اند.

۳. «کتاب اندیشه» برای جوانانی نگاشته می‌شود که پویایی فکری خویش را تعالی بخشیده، بر فرازی فراتر از مقطع کارشناسی قدم نهاده‌اند و بیشتر آنها کمتر از ۲۸ بهار را پشت سر گذاشته‌اند.

۴. «کتاب طلبه» با جوانانی سخن می‌گوید که سال‌های نخست و سطوح میانی علوم حوزوی را می‌گذرانند.

گفتنی است کتاب پیش رو، از آثار سطح دانشجوی این مرکز است.

این مرکز با قلدردانی از جناب حجت‌الاسلام والمسلمین دکتر سیدعباس

موسویان و آقای دکتر حسین میثمی برای انجام این اثر، تلاش فراوان مدیر گروه نظام‌ها و مطالعات انقلاب اسلامی، آقای سیدرضا کلوری و همکاری ارزیابان گرامی آقایان دکتر محمدنقی نظریور و دکتر مجید رضایی را ارج نهاده، صمیمانه در انتظار نقدها و پیشنهادهای خوانندگان تیزبین نشسته است.

اثر پیش رو محصول تلاش گروه نظام‌ها و مطالعات انقلاب اسلامی «مرکز پژوهش‌های جوان» است. این مجموعه، شاخه‌ای از شاخسار پُربروبار پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی^۱ است که با گروه‌های علمی «بینش و اندیشه»، «مطالعات فرهنگی و اجتماعی»، «نظام‌ها و مطالعات انقلاب اسلامی»، «احکام، تربیت و روان‌شناسی»، «سنت‌های حوزوی و آداب طلبگی» و «ادب و هنر» به افاهای پیش رو و گام‌های پیشرو در عرصه فرهنگ جامعه می‌اندیشد.

مرکز پژوهش‌های جوان

۱. پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی با توجه به بایستگی تحقیقات دینی و فلسفی، نظریه‌پروری و نوآوری درباره زیرساخت‌های اندیشه دینی و نظام‌های اجتماع مبتنی بر آن و پرداخت علمی و روزآمد به حوادث واقعه فکری و صیانت از هویت فرهنگی سلامت فکری قشرهای تحصیل کرده و نسل جوان کشور، به‌عنوان نهادی علمی - پژوهشی و آموزشی، دانشگاهی و حوزوی در سال ۱۳۷۳ تأسیس شد. این پژوهشگاه شخصیتی حقوقی و مستقل دارد و در حکم نهاد عمومی و غیردولتی و غیرانتفاعی است که در قالب چهار پژوهشکده حکمت و دین‌پژوهی، نظام‌های اسلامی، فرهنگ و مطالعات اجتماعی و دانشنامه‌نگاری دین، همچنین مرکز پژوهش‌های جوان فعالیت می‌کند.

مقدمه نویسندگان

دانش بانکداری و مالی اسلامی یکی از حوزه‌های مهم علوم انسانی - اسلامی است که در چند دهه گذشته، از نظر علمی، رشد درخور توجهی کرده است. در این دوره، به ویژه در دهه اخیر، اندیشمندان و متفکران بانکداری اسلامی کتب و مقالات فراوانی تدوین کرده‌اند و محققان کوشیده‌اند ابعاد گوناگون این دانش نوپا را بررسی کنند.

توسعه بانکداری و مالی اسلامی تنها محدود به نظریه و تولید علم نیست؛ بلکه از نظر عملی نیز در دهه‌های اخیر، از برخی از بانک‌ها، مؤسسات اعتباری غیربانکی، مؤسسات مالی، شرکت‌های بیمه و نهادهای تأمین مالی خرد اسلامی در کشورهای اسلامی و غیراسلامی تشکیل شده‌اند و مشغول فعالیت هستند. این توسعه نظری و تجربی دانش بانکداری اسلامی، توجه بیشتر به ابعاد و مسائل آن در فضای علمی کشور را ضروری می‌کند.

کتاب پیش رو می‌کوشد با مرور آثار و تحقیقات پیشین، برخی از مهم‌ترین مسائل در حوزه بانکداری اسلامی را به صورت بسیار مختصر و قابل فهم برای عموم مخاطبان ارائه کند و از این طریق، زمینه تقویت درک همگانی از «مالی اسلامی» را ارتقا دهد. مخاطب این کتاب، دانشجویان

دوره‌های کاردانی و کارشناسی در عموم رشته‌ها می‌باشد. تأکید اصلی این تحقیق تبیین بانکداری اسلامی در قالب تجربه و چارچوب‌های رایج در کشور ایران است و به همین دلیل عنوان کتاب «تجربه بانکداری بدون ربا در ایران» انتخاب شده است.

ساختار کتاب به این صورت است که در دو فصل اول، به کلیاتی از بانکداری متعارف و همچنین بانکداری اسلامی و اصول و ضوابطی که لازم است در بانکداری منطبق با شریعت به آن توجه شود، اشاره شده است. در فصل سوم برخی از الگوهای نظامی بانکداری اسلامی تبیین شده و فصل چهارم و پنجم، به‌طور خاص، به تجربه و اجرای بانکداری بدون ربا پرداخته شده است. فصل ششم تا فصل هشتم نیز به برخی از مهم‌ترین مسائل بانکداری بدون ربا در کشور - شامل کارت‌های اعتباری، جریمه تأخیر تأدیه و نظارت شرعی - می‌پردازد. در فصل پایانی نیز به چالش‌های نظام بانکی کشور در اجرای بانکداری منطبق با شریعت پرداخته و پس از آن، جمع‌بندی کلی و راهکارهایی برای اجرای بهتر بانکداری بدون ربا ارائه شده است.

امیدواریم خواننده پس از مطالعه این کتاب، با مفاهیم و کلیات بانکداری اسلامی، به‌ویژه سازوکارهای موجود در نظام بانکی کشور ایران (بانکداری بدون ربا)، آشنا شود و شناختی مقدماتی از رویکرد شارع مقدس اسلام در برخورد با نظام بانکداری دریافت کند. مسلماً اطلاعات ارائه‌شده در این کتاب، مقدماتی و اجمالی بوده و برای شناخت بهتر بانکداری اسلامی، لازم

است هر یک از موضوعات، در سطحی عمیق‌تر مطالعه شود.

سیدعباس موسویان^۱

حسین میثمی^۲

مکه مکرمه، بهمن ۱۳۹۳

www.ketab.ir

۱. دانشیار پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.

۲. استادیار پژوهشکده پولی و بانکی، بانک مرکزی ج.ا.ا.